

ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ — 80 РОКІВ*

Ще зовсім недавно ми відраховували історію нашого Інституту від 1934 р., коли на базі кількох академічних установ був створений Інститут історії матеріальної культури. Цілком очевидно, що ми грішили проти істини. Адже академічна археологічна структура має значно багатшу і давнішу історію. Вона тільки на рік молодша за саму НАН України.

Необхідність створення при Українській академії наук (УАН) археологічної установи, котра б займалася питаннями вивчення та охорони пам'яток історії та культури була обгрунтована в середині 1918 р. Д. І. Багалієм, А. Ю. Кримським, Г. Г. Павлуцьким, Є. К. Тимченком. У пояснювальній записці про організацію історико-археологічного відділу УАН, з якою вони звернулись до Комісії по опрацюванню проекту УАН, вчені наполягали на створенні при академічній кафедрі археології Археологічної комісії з науково-координаційними, адміністративними та пам'яткоохоронними функціями.

Члени статутної академічної комісії 10 серпня 1918 р. санкціонували створення Археологічної комісії. Нарешті, у затвердженому гетьманом П. Скоропадським 14 листопада 1918 р. Статуті УАН передбачалось обрання по першому історико-філологічного відділу академіків по кафедрах (галузях знань) з історії українського мистецтва та археології, а також створення Постійної комісії для обслідування пам'яток українського мистецтва.

У 1919 р., серед інших, дійсним членом УАН на кафедрі археології був обраний М. Ф. Біляшівський, котрий у цьому ж році очолив створену при УАН Комісію по складанню археологічної карти України. Її завданням було: збирання, систематизація, вивчення, а також організація охорони археологічних пам'яток та складання археологічної карти. У 1920 р., крім названої вище Комісії, створюється Археологічний комітет, до якого крім М. Ф. Біляшівського увійшли В. Ю. Данилевич, М. О. Макаренко, І. В. Моргілевський та ін.

1921 р. на базі Археологічного комітету і Комісії для складання археологічної карти було створено окрему Археологічну комісію, завданням якої стали науково-теоретичні розробки. В її складі працювали: М. Ф. Біляшівський, Ф. Л. Ернст, В. Є. Козловська, П. П. Курінний та ін.

1923 р. Археологічна комісія ще раз реорганізується в Археологічний комітет, а в 1924 р. отримує назву Всеукраїнський археологічний комітет (ВУАК). Йому надаються функції головного органу в галузі охорони пам'яток, право на видачу «Відкритих листів» і контроль за археологічними розкопками. Очолював ВУАК академік О. П. Новицький.

ВУАК розгорнув масштабні археологічні розкопки в межах України. Особлива увага приділялась вивченню пам'яток палеоліту, трипільської культури, античності (розкопки Ольвії), Київської Русі. Надзвичайно важливими і результативними були комплексні археологічні дослідження в зоні будівництва Дніпровської ГЕС у 1927—1932 рр.

На жаль, поступальному розвитку археології в Україні було завдано в 30-ті роки відчутного удару. Ряд провідних археологів — М. Ю. Макаренко, Ф. А. Козубовський, Т. М. Мовчанівський та інші, зазнали звинувачень за неіснуючі гріхи та провини і були репресовані.

У повоєнні роки відродження археологічної науки і самого Інституту пов'язано з діяльністю таких непересічних вчених як член-кореспондент АН УРСР Л. М. Славін, академік АН УРСР П. П. Єфименко, член-кореспондент АН

© П. П. ТОЛОЧКО, 1999

* Доповідь на ювілейному засіданні Вченої ради Інституту археології НАН України 21 грудня 1999 р.

УРСР С. М. Бібіков, доктори історичних наук М. Я. Рудинський, В. П. Петров, В. Й. Довженок, О. І. Тереножкін, В. А. Іллінська, В. М. Даниленко, І. Г. Шовкопляс, Ю. М. Захарук, М. Ю. Брайчевський, С. С. Березанська.

Подією не лише в українській чи навіть союзній, але і в світовій історичній науці був вихід нової редакції фундаментальної праці П. П. Єфименка «Первобытное общество» 1953 р. Вона буквально перевернула уявлення сучасників про характер суспільного устрою, духовність і господарство палеолітичного суспільства. Високий академічний рівень археології України, досягнутий в часи керівництва Інститутом П. П. Єфименком був успішно продовжений і розвинутий його учнем С. М. Бібіковим. Його знаменитий заклик «за речами бачити людей, що їх породили» вивів археологію України в розряд повноцінної історичної дисципліни.

Резонансною і новаторською у цьому відношенні була праця «Нариси стародавньої історії Української РСР» (1956). Подібної роботи не створив тоді жоден археологічний колектив Радянського Союзу. Під керівництвом С. М. Бібікова була створена також тритомна «Археологія Української РСР» (1971, 1975), яка виконала надзвичайно важливе і необхідне завдання щодо систематизації і джерелознавчого осмислення гігантського обсягу нагромаджених попередніми поколіннями археологічних матеріалів. Ця етапна праця отримала схвальні відгуки наукової громадськості і була удостоєна Державної премії УРСР. У 80-ті роки, за ініціативою директора Інституту члена-кореспондента АН УРСР І. І. Артеменка цей тритомник був доопрацьований, значно доповнений і виданий на російській мові, що розширило його використання.

Згідно з давнім задумом С. М. Бібікова, послідовний ряд синтетичних академічних праць з археології мав завершитись написанням багатотомної «Стародавньої історії України». Виконання цього відповідального завдання припало на нинішнє покоління археологів.

Перший том «Давньої історії України» вийшов у 1997 р., другий — у 1998 і третій вийде у 2000 р. (редактор П. П. Толочко). Спокійна і неупереджена оцінка цієї праці ще попереду, але вже сьогодні можна сказати, що подібної роботи немає не лише в країнах співдружності, але й у далекому зарубіжжі.

Крім загальноархеологічних, в Інституті вийшов цілий ряд синтетичних праць, присвячених окремим періодам: «Землеробство давньої Русі» — В. Й. Довженка, «Киммерийці» — О. І. Тереножкіна, «Неоліт України» — В. М. Даниленка, «Мезинський музикальний комплекс» — С. М. Бібікова, цикл праць з археології та історії стародавнього Києва, удостоєний у 1982 р. Державної премії УРСР, книга «Славяне Юго-Восточной Европы», котрій також була присуджена Державна премія за 1993 р. Колектив науковців брав участь у підготовці багатотомної «Історії Української РСР» у двох виданнях (українською і російською мовами). Вченими Інституту підготовлено ряд улюблених посібників для вузів і середніх шкіл, зокрема «Давня історія України» в 2-х книгах (редактор П. П. Толочко).

Продовжуючи цей ряд, слід відзначити участь науковців Інституту у виконанні проекту створення авторської історії України, зініційованого і реалізованого академіком НАН України В. А. Смолієм. Із 15-ти томів цієї історії, чотири — написані співробітниками нашого Інституту. Переконали, що ця праця схвально сприйметься науковою громадськістю і широким колом читачів.

Крім цього, Інститутом видано понад 300 тематичних монографій та збірників, серії щорічників «Археології», «Археологічних пам'яток УРСР», «Кратких сообщений Института археологии АН УССР». З 1989 р. Інститут видає журнал «Археологія». Ряд монографій опубліковано у Франції, ФРН, Польщі, Англії, Японії, інших країнах.

Сьогодні Інститут — це не лише колектив науковців у Києві, але також філія у Сімферополі, відділ Північно-Західного Причорномор'я в Одесі, Ольвійський археологічний заповідник в с. Парутине на Миколаївщині, Археологічна експедиція в Миколаєві.

Інститут з честю виконує своє основне профільне завдання — досліджує старожитності України від часу появи на її території людини до епохи пізнього середньовіччя включно.

Одним із важливих розділів української археології є первісна. Її концепту-

альні засади, визначені ще лідером вітчизняного палеолітознавства П. П. Єфименком, були розвинені цілою плеядою визначних українських археологів-первісників — С. М. Бібіковим, що був фундатором палеоекономічного моделювання в археології, І. Г. Шовкоплясом, який запропонував науково-обгрунтовану реконструкцію пізньопалеолітичних жител з кісток мамонта, В. М. Даниленком і Д. Я. Телегіним, котрим належить розробка загальної концепції етно-культурного складу мезолітичного та неолітичного населення України, Ю. Г. Колосовим, з ім'ям якого пов'язане вивчення кримського палеоліту. Одним з найвизначніших відкриттів останнього століття в первісній археології є палеолітична стоянка Королеве у Закарпатті (В. М. Гладилін, Л. В. Кулаковська, Ю. В. Кухарчук, В. І. Ткаченко, В. І. Усик та ін.).

Значний внесок у вивчення доби кам'яного віку зробили М. Я. Рудинський, О. В. Добровольський, О. П. Черниш, В. Н. Станко, Л. Л. Залізняк, С. В. Смирнов, М. І. Гладких. Їх дослідження значно розширили джерельну базу, що дало змогу на новому фактологічному рівні охарактеризувати господарство, побут, культуру і соціальний лад первісного суспільства, з'ясувати характер житлової забудови в палеоліті, виділити окремі археологічні культури та культурно-історичні області, простежити процес переходу людності України від привласнюючих до відтворюючих форм господарства.

Нові дослідження кам'яного віку охоплюють широкий спектр теоретичних і практично-реконструктивних тем, таких як пізнавальні можливості археології у створенні міждисциплінарної теорії антропогенезу і генезису трудової діяльності та засобів праці (С. В. Смирнов); вплив природного й соціального факторів на характер виробничої діяльності в палеоліті (В. М. Степанчук, О. О. Кротова); основні тенденції розвитку палеолітичних технологій, час їх виникнення та шляхи поширення на території України (Ю. В. Кухарчук, В. М. Степанчук). У монографіях Л. Л. Залізняка подається широка картина виробничої діяльності й побуту пізньопалеолітичних і мезолітичних мешканців України. Первісне мисливство вивчається на широкому археологічному матеріалі, з залученням етнографічних даних (Л. Л. Залізняк, О. О. Кротова). Проведені значні експериментальні дослідження з відтворення й застосування мисливської зброї мезолітичного населення (Д. Ю. Нужний). Під кутом зору схожості й відмінностей успішно досліджується художня творчість палеолітичних мисливців України й Західної Європи (Л. А. Яковлева).

На території України досліджуються численні пам'ятки доби енеоліту: культур трипільської, ямної, середньостогівської, кемі-обинської, типу нижнього шару поселення Михайлівка, Гумельниця, пізньострічкової розписної кераміки, воронкоподібних кубків, кулястих амфор. У цих дослідженнях брали участь С. М. Бібіков, В. М. Даниленко, Є. Ф. Лагодовська, Д. Я. Телегін, О. В. Цвек, О. Г. Шапошникова, Ю. М. Захарук, Т. Г. Мовша, В. Г. Збеневич, В. О. Круц, М. М. Шмаглій, О. Г. Корвін-Піотровський, О. О. Щепинський, І. Т. Черняков.

Центральне місце серед енеолітичних культур належить давньоземлеробській трипільській культурі. Донині вже вивчено сотні нових поселень. На багатьох із них здійснено розкопки широкими площами, окремі розкопано майже повністю. Завдяки цьому встановлено межі розселення трипільців на різних історичних етапах, створено періодизацію трипільських пам'яток, виділено локальні варіанти, з'ясовано топографію, розміри, планування поселень, конструкцію та зовнішнє улаштування жител. Особливий інтерес становлять виявлені останніми роками великі трипільські поселення площею 250—400 га. Їх комплексні дослідження дають якісно нові дані для вивчення історії трипільських племен, реконструкції соціально-економічного життя на пізньому етапі розвитку.

Значна увага приділяється вивченню культур доби бронзи в лісостеповій зоні України, що мають велике значення для вирішення проблеми етногенезу праслов'ян та прабалтів. Важливі дані отримано розкопками пам'яток степової зони України від доби енеоліту до пізнього середньовіччя включно. Дослідження курганів енеоліту і бронзи дозволили з'ясувати, зокрема, час початкового освоєння степів (середина II тис. до н. е.).

Важливі дані отримано при дослідженні пам'яток доби бронзи — II тис. до н. е. У працях С. С. Березанської, О. І. Тереножкіна, В. А. Іллінської, І. І. Арте-

менка, О. Г. Шапошникової, В. В. Отрошенка, О. М. Шарафутдінової, С. Н. Братченка та інших археологів визначено ареал культур, розроблено їх хронологію та періодизацію, подано характеристику основних форм господарства та суспільної свідомості.

Визначних результатів досягнуто у дослідженні доби раннього залізного віку. Особливо слід відзначити відкриття цілої серії поховальних пам'яток вищої скіфської аристократії. Це кургани: Чортомлик, Мелітопольський, Бердянський, Огуз, Товста і Гайманова Могили, Братолюбівський та інші (розкопки О. І. Тереножкіна, М. М. Чередниченка, Ю. В. Болтрика, Б. М. Мозолевського, В. І. Бідзілі, А. І. Кубишева, В. Ю. Мурзіна). Видатні шедеври стародавнього мистецтва, найвідомішими з яких є золота пектораль з Товстої та срібна чаша з Гайманової Могили, обійшли сторінки багатьох видань світу. Нині ці речі є окрасою Музею історичних коштовностей України. Тут же зберігаються й скарби, що були виявлені у могилах сарматської знаті — Ногайчинському кургані та Соколовій Могилі (А. О. Щепинський та Г. Т. Ковпаненко).

Помітне місце серед питань історії населення України I тис. до н. е. посідає з'ясування походження скіфів та витоків скіфської культури, її співвідношення з культурою попередників-кіммерійців. Виділення останньої відбулося значною мірою завдяки зусиллям О. І. Тереножкіна, фундаментальна праця якого «Кіммерійці» ось вже два десятиріччя є настільною книжкою науковців.

Не менш помітний доробок спостерігається також у дослідженні історичної долі та культурних особливостей осілого населення лісостепової смуги сучасної України, зокрема племен, що проживали у Середньому Подніпров'ї. Тут київськими вченими відкрито самотньо чорноліську культуру. Її населення, можливо, було однією з ланок у тривалому процесі складання праслов'янської людності. Вже не один рік працюють дві міжнародні археологічні експедиції — українсько-німецька та українсько-польська. Перша з них досліджує найбільше в Європі городище, розташоване у с. Більськ Полтавської обл. (В. Ю. Мурзін та Р. Ролле). Досягненням другої є відкриття унікального скіфського поховання — Великого Рижанівського кургану на Черкащині (С. А. Скорий та Я. Хохоровський).

Польові роботи відділу античної археології зосереджені переважно на видатній пам'ятці грецької та римської культур — Ольвії. Головними досягненнями вчених стали: дослідження житлових кварталів усіх етапів існування міста (Л. М. Славін, Ф. М. Штительман, С. Д. Крижицький, Н. О. Лейпунська, А. С. Русяєва, В. В. Крапівіна, В. І. Назарчук, Т. Л. Самойлова); відкриття Західної брами (Н. О. Лейпунська), Західного теменосу (А. С. Русяєва), будинку преторія (Ф. М. Штительман, Р. І. Ветштейн), південно-східної частини римської цитаделі (В. В. Крапівіна, А. В. Буйських), затопленої частини Нижнього міста Ольвії (С. Д. Крижицький), так званого передмістя із землянковою забудовою (Ю. І. Козуб). На ольвійському некрополі були проведені широкопланові дослідження поховань класичного (Ю. І. Козуб, В. А. Паланова), елліністичного (М. Парович-Пешикан) та римського (Ю. І. Козуб) часів.

З середини 30-х років розпочинається вивчення сільських поселень хори (Л. М. Славін, Ф. М. Штительман, А. В. Бураков), яке значно посилюється починаючи з 70-х років (С. Д. Крижицький, А. В. Бураков, А. С. Русяєва, С. Б. Буйських, В. М. Отрешко, С. М. Мазараті). Всього за цей час виявлено понад 350 сільських поселень Ольвійської хори.

З 60-х років почалися систематичні дослідження співробітниками відділу Березанського поселення, у результаті чого були відкриті землянкові та наземні житла (В. В. Лапін, С. М. Мазараті, В. В. Назаров), а також теменос із храмом Афродіти (В. В. Назаров).

Крім Ольвії та її округи провадилися розкопки Тіри (Л. Д. Дмитров, А. І. Фурманська, Н. О. Сон, С. Д. Крижицький), Херсонеського некрополя перших сторіч н. е. (В. М. Зубар), некрополя біля поселення «Золоте» у Східному Криму (В. М. Корпусова).

На основі здобутих матеріалів було з'ясовано ряд важливих проблем з історії та культури держав Північного Причорномор'я. Серед них: грецька колонізація і значення у цьому процесі найдавнішого у Північному Причорномор'ї Березанського поселення (В. В. Лапін), історія домобудівництва та архітектури

(С. Д. Крижицький), монетна справа (В. О. Анохін), історія та культура Ольвії (Л. М. Славін, С. Д. Крижицький, А. С. Русяєва, В. В. Крапівіна, Н. О. Лейпунська, М. В. Скржинська) та сільської округи (С. Д. Крижицький, С. Б. Буйських, А. В. Бураков, В. М. Отрешко), фортифікація (С. Б. Буйських), релігійні культури та вірування ольвіополітів, історія Тіри (Т. Л. Самойлова, Н. О. Сон), а також економіка, соціальні відносини, взаємини з Римом Херсонеса Таврійського (В. М. Зубар, А. С. Островерхов).

Чільне місце в проблематиці Інституту завжди відводилося походженню і ранній історії слов'ян. Ще з 1919 р. з часів укладання археологічної карти України, і потім, працюючи в складі ВУАКу, В. Є. Козловська, одна з учениць В. В. Хвойки, займалась картографуванням і дослідженням пам'яток культури полів поховань. Пошук ранньослов'янських старожитностей другої половини I тис. н. е. в 20—30-х рр. проводили С. А. Магура, С. С. Гамченко, М. Ю. Макаренко. Наприкінці 30-х років в Інституті археології з ініціативи В. П. Петрова колективом науковців були підготовлені до друку матеріали зарубинецької та черняхівської культури, нагромаджені в музеях України. Значний внесок у вивчення пам'яток цих культур зробили Є. В. Махно, М. Ю. Брайчевський, А. Т. Сміленко, Є. В. Максимов. Одним з найважливіших досягнень археологічної науки в 50—60 рр. стало відкриття і вивчення слов'янських пам'яток V—VII ст., які заповнили широку хронологічну лакуну в системі культур I тис. н. е. на території Східної Європи, відкриваючи тим самим нові можливості ретроспективного вивчення витоків матеріальної культури ранньосередньовічних слов'ян. Їх дослідженням займалися В. П. Петров, Д. Т. Березовець, А. Т. Сміленко, М. Ю. Брайчевський, В. Д. Баран.

Детальний аналіз отриманих матеріалів дозволив вперше виділити основні етнокультурні ознаки слов'янської матеріальної культури, які свідчать про безперервний розвиток субстратного слов'янського населення лісостепової зони протягом всього I тис. н. е. Визначено шляхи розселення слов'ян, які ведуть у глиб Балканського п-ва (пеньківська група) і вгору по Дунаю через Словаччину і Моравію у межиріччя Ельби і Заале та далі на північ (празька група). Внаслідок схрещення прикарпатських слов'ян з потоком слов'янського переселення із межиріччя Одри та Вісли, ряд нових слов'янських культур виникає на Середній Ельбі.

Нині вивченням слов'янських археологічних культур займаються В. Д. Баран, С. П. Пачкова, Л. Є. Скиба, Б. В. Магомедов, О. В. Петраускас, Л. В. Вакуленко, Д. Н. Козак, Р. В. Терпиловський, Н. С. Абашина, О. М. Приходнюк.

Важливим напрямом давньоруської та середньовічної археології, який включає розробку багатьох проблем історико-культурного, суспільно-політичного, та соціально-економічного змісту, тісно пов'язаних з розвитком Київської Русі та середньовічної України, є дослідження стародавнього Києва. Вагомий внесок у його вивчення зробили П. П. Толочко, Я. Є. Боровський, В. К. Гончаров, В. М. Зоценко, Г. Ю. Івакін, С. Р. Кілієвич, І. І. Мовчан, М. А. Сагайдак, В. О. Харламов. Значним досягненням київських археологів було з'ясування характеру масової забудови Києва. Етапними у цьому плані були розкопки 1972—1976 рр. на Подолі, які виявили зрубні будівлі IX—XII ст. (П. П. Толочко, К. М. Гупало, М. А. Сагайдак, В. О. Харламов). Відкриття дерев'яної забудови зробило можливим впровадити метод дендрохронологічного датування (М. А. Сагайдак).

Масштабні роботи проведені з дослідження монументальної архітектури. Це Успенський собор Києво-Печерського монастиря та його трапезна; церква Спаса на Берестовім, палаци на Старокиївській горі (В. О. Харламов), Михайлівський Золотоверхий собор, Михайлівський собор на Видубичах, Кловський храм (П. П. Толочко, І. І. Мовчан, В. О. Харламов), храм св. Георга XI ст. (Я. Є. Боровський, М. А. Сагайдак), Золоті ворота (С. О. Висоцький), ротонда XII—XIII ст. (Я. Є. Боровський, П. П. Толочко), Федорівський храм XII ст. (С. Р. Кілієвич, В. О. Харламов), церква Богородиці Пирогошої XII ст. (Г. Ю. Івакін, М. А. Сагайдак). Результати цих досліджень стали основою для відновлення таких визначних пам'яток давньоруського зодчества як Золоті ворота, церква Богородиці Пирогошої, Михайлівський Золотоверхий та Успенський собори.

У комплексному вивченні Києва вагоме місце посідало вивчення графіті на

стінах архітектурних пам'яток та різних речах. С. О. Висоцьким створено новий епіграфічний корпус — важливе джерело з питань писемності, палеографії, архітектури та хронології комплексів.

Велика увага приділялася і відтворенню світогляду давніх киян й слов'ян загалом — язичництву та впровадженню християнства (Я. Є. Боровський, М. Ю. Брайчевський, Ю. Г. Писаренко). Ще однією важливою темою є висвітлення історико-культурних зв'язків Києва з іншими центрами тогочасного світу, перш за все регіонами Балтики, Візантією, кочовим світом степів (П. П. Толочко, В. М. Зоценко).

Значна увага приділяється дослідженню так званих малих міст Київської Русі, котрі входили до Дніпровської, Пороської і Посульської оборонних ліній X—XIII ст. Проведені розкопки на багатьох пам'ятках (Воїнь, Іван-гора, Щучинка, Ходорів, Григорівка, Княжа гора, Сахнівка, Половецький, Жовнине та ін.) дозволили реконструювати систему оборони південноруських земель від кочівницького степу (В. Й. Довженок, В. К. Гончаров, Р. О. Юра, П. П. Толочко, М. П. Кучера, О. В. Сухобоков).

Успішно вивчаються поховальні пам'ятки епохи Київської Русі — курганні та ґрунтові некрополі, що дало можливість глибше осягнути процеси етнічного розвитку, соціальної диференціації суспільства, поширення християнства у східнослов'янському середовищі (О. П. Моця). В полі зору науковців давньоруського відділу постійно перебувають питання етно-історичного розвитку Русі (П. П. Толочко, О. П. Моця, О. В. Сухобоков), а також її міжнародні зв'язки (П. П. Толочко, Б. А. Звіздецький, О. П. Моця).

Впродовж останнього десятиліття помітне місце посіла тема давньоруського села, де мешкала основна частина середньовічного населення. Розкопки біля сучасних сіл Григорівка та Автунічі дозволили з'ясувати характер і структуру їх взаємодії з містом (О. П. Моця, В. О. Петрашенко).

До кола археологічних інтересів все більше входять пам'ятки козацької доби. Роботи на Хортиці, в Чигирині, Суботові, Батурині, Очакові суттєво розширили наші знання матеріальної культури України XV—XVIII ст., а також значно поповнили експозиції багатьох музеїв України (П. А. Горішній, О. П. Моця, А. О. Козловський, С. О. Біляєва, Л. І. Виногородська).

Окремо слід зупинитись на археологічних дослідженнях у Криму. Надзвичайна його насиченість археологічними пам'ятками зумовила необхідність організації спеціального археологічного дослідницького підрозділу. У лютому 1992 р. на базі Кримського відділу Інституту археології створено Кримський філіал Інституту (директор — В. Л. Миц).

Археологічні дослідження на палеолітичних і неолітичних пам'ятках Криму дозволили простежити заключні фази становлення людського суспільства на території України (С. М. Бібіков, Ю. Г. Колосов, В. П. Чабай, Ю. Е. Демиденко, А. І. Євтушенко), а також формування відтворюючого господарства (А. О. Щепинський, О. О. Яневич, В. А. Колотухін, А. Є. Кислий). Помітне місце в археології Криму посідає вивчення скіфських, сарматських, фракійських пам'яток, а також матеріалів інших етнічних утворень (Т. М. Висоцька, С. Г. Колтухов, А. Є. Пуздровський, Ю. П. Зайцев).

Роботи Кримського філіалу в галузі античної археології концентрувалися на дослідженні пам'яток Західного Криму, а також в Херсонесі. Вперше у Північному Причорномор'ї відкрито і досліджено залишки театру у Херсонесі (О. І. Домбровський); проведено цикл досліджень Керкінітиди, де відкрито оборонні споруди та житлові квартали V—III ст. до н. е.; значні комплексні розкопки здійснено у Калос-Лімені (В. О. Кутайсов). У Східному Криму досліджено фортецю перших ст. н. е. (С. Б. Ланцов). Цикл робіт було присвячено дослідженню пам'яток античної епіграфіки (Е. І. Соломонік).

У сфері інтересів спеціалістів філіалу знаходяться питання формування феодальних міст і замків Криму — Алустон, Мангуп, Судак — будівництво фортифікаційних споруд та «сарів», ідеологія й культура середньовічного населення. Велика увага приділяється вивченню взаємодії середньовічних держав і міст Криму з Візантією, Київською Руссю, Золотою Ордою, Генуєю, Венецією, Османською імперією (Є. В. Веймарн, І. А. Баранов, В. Л. Миц, В. В. Майко).

Колись президент НАН України Б. Є. Патон сказав, що археологія з повним правом може бути віднесена до точних наук. Це справді так. Вона базується на твердій джерельній основі, а її артефакти досліджуються нині із широким залученням методів точних і природничих наук: структурного аналізу чорних і кольорових металів (Г. О. Вознесенська, Д. П. Недопако, С. В. Паньков), палеоботаніки (Г. О. Пашкевич), палеозоології (О. П. Журавльов), палеоантропології (С. І. Круц, І. Д. Потехіна, С. П. Сегеда). Для вивчення виробничих сил палеоліту і неоліту широко застосовується трасологічний метод, який дозволяє визначити конкретне функціональне призначення крем'яних та кам'яних знарядь (Д. Ю. Нужний).

Спільно з Інститутом геохімії і фізики мінералів НАН України здійснюється датування археологічних пам'яток радіокарбонним методом (С-14), а з Інститутом геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України — археомагнітним методом. За допомогою Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України в Інституті археології ведеться робота по створенню інформаційно-пошукової системи та методів аналізу масових археологічних матеріалів із наступним переводом пошуку на ЕОМ.

Можливо саме цій особливості археологічної науки ми мусимо завдячувати тим, що вона ніколи не була кон'юнктурною, служила тільки істині і на кожному крутому переломі історії їй не доводилось міняти свої концепції. Мушу із задоволенням відзначити, що науковий колектив Інституту, в цілому, лишився вірний традиціям фундаментальності та історичній правді фактів і в наш час. Ми не відроджуємо археологічну науку в суверенній Україні, а продовжуємо її розвиток, започаткований нашими попередниками в 1919 р. і наступних роках. Можливо саме цей науково-моральний зв'язок поколінь археологів більше ніж науково-організаційна спадковість нашої установи, дає нам право сьогодні відзначити 80-ліття академічної археологічної науки в Україні.

Розкопки останніх десятиліть засвідчують, що археологія ще не пережила час своїх відкриттів. Тільки експедиції нашого Інституту виявили десятки тисяч мистецьких творів, які заповнили вітрини багатьох музеїв України. Зібрані з них виставки найцінніших витворів уже з добрий десяток років мандрують багатьма країнами світу — ФРН, Швейцарія, Австрія, Канада, США, Польща, Угорщина — і викликають захоплення численних відвідувачів. Нині така виставка, організована у співдружності з Національним музеєм історії України, Переяслав-Хмельницьким Національним історичним музеєм, але винятково на матеріалах, здобутих Інститутом археології, експонується в США.

Сьогодні ми активно співпрацюємо з археологічними установами Москви, Санкт-Петербурга, Воронежа, Мінська, Варшави, Кракова, Гамбурга, Киля, Шлезвіга, Парижа, Бордо, Софії, Бухареста, Печа тощо. Співпраця ця знаходить свій вияв у обміні науковими відрядженнями і стажуваннями, проведенні спільних експедицій, виконанні спільних наукових проєктів, публікаціях праць.

П. П. Толочко